

А. В. Свинчук,

учитель історії Комунального закладу «Луцький навчально-виховний комплекс „Гімназія № 14 імені Василя Сухомлинського” Луцької міської ради Волинської області»

Розгортання Руху опору в Україні в роки Другої світової війни*

Конспект уроку, 11 клас

Урок зорієнтовано на новизну інформації, різноманітні види пошукової, розвивальної та творчої діяльності учнів.

Ключові слова: Рух опору, партизани, підпільні групи, партизанські рейди, Українська повстанська армія.

Svynchuk A. V. Resistance Movement During the Second World War.

The lesson is oriented to the information novelty and various kinds of searching, developing and creative activities of students.

Key words: resistance movement, partisans, secret underground groups, partisan raids, Ukrainian insurrectional movement.

Мета:

- схарактеризувати Рух опору в Україні та його течії в роки Другої світової війни;
- розкрити внесок учасників Руху опору в перемогу над нацистськими окупантами;
- закріпити в учнів навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу та вміння розглядати явища в конкретно-історичних умовах;
- виховувати учнів у дусі патріотизму та національної свідомості.

Обладнання: дидактичні картки із текстами історичних документів та завданнями, краєзнавчі матеріали, настінна карта «Окупаційний режим в Україні 1941–1944 рр. Рух опору», атлас з історії України для 11-го класу, документи, таблиця «Течії Руху опору в Україні в роки Другої світової війни», роздатковий матеріал для групової роботи, портрети історичних діячів, стикери, маркери, комп'ютерна презентація «Рух опору в Україні в роки Другої світової війни», мультимедійна техніка.

Основні поняття і терміни: Рух опору, партизани, похідні групи, «Поліська січ», ОУН, УПА, підпілля, каральні акції, Центральний штаб партизанського руху, Український штаб партизанського руху, «рейкова війна», партизанські рейди.

Основні дати: червень 1941 р. – початок розгортання радянського партизанського руху; 30 червня 1941 р. – проголошення у Львові ОУН(б) Акта проголошення Української держави; травень 1942 р. – створення Українського штабу партизанського руху; 14 жовтня 1942 р. – створення УПА.

Тип уроку: урок засвоєння навичок і вмінь.

Форма уроку: практикум.

Хід уроку

I. Організаційний момент. Вправа «Позитивчик». Кожен учень повертає голову до свого сусіда справа і посміхається (парти розташовані по колу).

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Скласти асоціативний куц до теми «Окупаційна політика» (учні записують поняття на стикерах маркером і розміщують на дошці, пояснюючи їх) у такому вигляді:

Окупаційна політика

План «Ост» Концтабори Репресії Гестапо Адміністративний поділ України Гетто Терор

2. Вправа «Відгадайте особу»:

«Мене знають як жорстокого собаку. Саме тому мене призначено рейхскомісаром України. Наше завдання полягає у висмоктуванні з України усіх товарів, які лише можна захопити, без огляду на почуття і власність українців. Панове, я чекаю від вас найсуворішого ставлення до місцевого населення» (Е. Кох).

3. Вправа «Розташуйте поняття відповідно до їх визначення»

(готується як роздатковий матеріал)

1. Голокост

а) явище, притаманне періоду Другої світової війни. Співробітництво урядів або осіб з окупантами;

* Додатки, презентації – на CD цього номера.

2. Колабораціонізм

б) планомірне й організоване знищення єврейського населення в роки війни;

3. Остарбайтер

в) знищення окремих груп населення за расовими, національними, етнічними або релігійними мотивами, а також штучне створення умов, не сумісних із життям;

4. Геноцид

г) знищення і залякування ворога насильницькими засобами;

5. Терор

г) особа, яка під час війни була вивезена німцями зі східних окупованих територій на примусові роботи до Німеччини.

III. Мотивація навчальної діяльності

Після нападу нацистської Німеччини на Радянський Союз величезні території були окуповані. Загарбникам уже в 1941 році відійшла більша частина території України з населенням понад 40 млн осіб. Гітлерівці рвалися до Москви, намагаючись водночас закріпитися на завойованих землях. Проте війна набула затяжного характеру. У відносинах з новою німецькою владою перед українським населенням постала дилема: підкоритися окупації або чинити опір. Населення більшості окупованих нацистами країн Європи вирішило підкоритися загарбникам. Однак становище українців на початку Другої світової війни було особливим і зумовило його такі фактори:

– у спогадах старшого покоління німецька влада в Україні 1918 року супроводжувалася масовим пограбуванням, але меншими репресіями, ніж у сталінські роки; здавалося, що праця в умовах німецького порядку була цікавішою і давала можливість жити краще, ніж у радянські часи. До того ж праця на німців була єдиним шансом вижити на окупованій території;

– стрімкий наступ німецької армії переконував у непереможності вермахту, тому чинити опір німцям здавалося марним;

– сталінський режим приніс стільки страждань і горя населенню України, що значна його частина не хотіла підтримувати радянську владу в будь-якій формі; на настроях українців, безумовно, відбилася відсутність власної держави, що певною мірою визначало їхню пасивність;

– тотальний німецький терор на теренах України принципово змінив суспільний настрій. За словами відомого українського історика М. Ковалю, там, де німців 1941 року зустріли з хлібом та сіллю, у 1942-му вже ставили міни.

Учитель. Залита кров'ю, окупована Україна не скорилася ворогу. По всій її території зростав і зміцнювався могутній визвольний рух.

Робота з терміном:

Рух опору – це боротьба поневолених народів проти окупантів.

А чи мав український Рух опору якісь особливості, котрі відрізняли його від Руху опору в інших державах, зокрема в СРСР? Це питання ми з'ясуємо на сьогоднішньому уроці.

IV. Вивчення нового матеріалу

Учні записують тему і план з дошки у зошити.

План уроку

1. Причини розгортання Руху опору окупантам в Україні.

2. Течії Руху опору в Україні в роки Другої світової війни:

а) радянське комуністичне підпілля та партизанський рух;

б) український самостійницький визвольний рух;

в) польський Рух опору.

3. Стосунки між радянськими партизанами, ОУН–УПА і Армією крайовою.

4. Наслідки та значення Руху опору в Україні в роки Другої світової війни.

Вчитель ставить перед учнями **проблемні питання**: Яку роль відіграв Рух опору в роки Другої світової війни для визволення України від окупантів?

Як ви думаєте, чи могли течії Руху опору об'єднати свої зусилля у боротьбі проти окупантів? Відповідь об'являйте.

V. Пробне застосування знань

Розгортання Руху опору та його течії в Україні

Розповідь учителя (учні записують основні положення теми).

Особливістю Руху опору в Україні стала наявність трьох напрямків боротьби. У цей час в Україні діяли:

– прибічники Радянського Союзу, які боролися проти німецьких окупантів;

– українські націоналісти, що намагалися воювати на два фронти – як проти нацистів, так і проти радянської влади;

– польські загони, які вели збройну боротьбу і проти вермахту, і проти ОУН–УПА, і проти радянських партизанських загонів.

Робота з настінною картою «Окупаційний режим в Україні 1941–1944 рр. Рух опору» (вчитель показує основні райони дій течій Руху опору).

Робота з таблицею «Течії Руху опору в Україні в 1941–1945 роках» (учні отримують роздатковий матеріал з макетом таблиці й завдання протягом уроку заповнити усі її колонки).

Причини розгортання Руху опору

1. Окупація Батьківщини загарбниками.

2. Жорстокість окупаційного режиму.

3. Цілеспрямована діяльність радянського і польського керівництва та ОУН з організації Руху опору на окупованих територіях.

Форми діяльності Руху опору

1. Пасивні:

а) різноманітна допомога партизанам;

б) відмова співпрацювати з окупаційною владою;

в) саботаж заходів окупаційної влади;

г) випуск неякісної продукції;

г) зрив поставок продовольства для окупаційної армії;

д) ухилення від робіт тощо.

2. Активні:

а) партизанський рух;

б) діяльність підпілля;

в) диверсійна діяльність;

г) пропагандистська діяльність.

Джерела формування партизанських загонів:

1. Залишені в тилу ворога спеціально сформовані загони.

2. Окремі солдати і підрозділи, що опинилися в оточенні й не мали змоги прорватися для з'єднання з фронтовими частинами.

3. Окремі громадяни, які не були призвані до армії, але були здатні носити зброю і за своїми переконаннями й бажанням готові були вести партизанську боротьбу.

4. Примусове залучення до загонів, іноді під страхом смерті.

VI. Вправи з перенесенням знань у нові умови

Учитель об'єднує учнів у три групи, кожна з яких за матеріалом підручника для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів (автори О. І. Пометун, Н. М. Гупан. – Х., 2012) і додаткової літератури, рекомендованої вчителем, опрацьовує одне з питань теми уроку (випереджувальні завдання). У кожній групі визначається керівник, який спрямовує роботу всієї групи, тобто фактично виконує роль молодого вчителя для своєї групи.

Робота відбувається за такою схемою:

– Групи отримують завдання і протягом 2 хв знайомляться з матеріалом підручника та документами.

– Далі одна з груп сідає в центрі класу й обговорює завдання та приймає рішення зі свого питання.

– Учні презентують результати своєї роботи вдома та представляють проекти про течії Руху опору в Україні. Після цього відбувається обговорення та складання узагальнювальної таблиці.

Потім місце в центрі класу посідає друга група, яка також обговорює свої завдання та приймає рішення. Таким чином, по черзі всі групи виконують свої завдання. Починати треба з групи, яка виконує завдання, що відповідає першому пункту плану, потім працює група із завданням, що відповідає другому пункту, і т. д. Для обговорення та прийняття рішення учням надається 5 хв.

Наприкінці уроку керівники груп виставляють учням своєї групи оцінки, які потім узгоджуються з учителем. Учитель керує процесом роботи на уроці. Він також має право ставити уточнювальні запитання під час обговорення та прийняття рішення.

I група. Радянський Рух опору в Україні

Завдання учням першої групи:

1. Чому в перші тижні окупаційного режиму сотні комітетів і груп були викриті та розгромлені гітлерівцями?

2. Назвіть райони, де партизанський рух був особливо інтенсивним.

3. У чому полягає значення створення Центрального штабу партизанського руху й Українського штабу партизанського руху? Хто їх очолює?

4. Який вплив мав радянський партизанський рух в Україні на події, що відбувалися на фронтах?

Завдання до документів (додаток 1).

1. Чому окупантам не вдалося повністю знищити партизанський рух?

2. Що спонукало населення до участі у партизанському русі або принаймні його підтримки?

Відповіді на поставлені запитання доповнюються показом підготовленої випереджувальної презентації «Радянський партизанський рух».

30 травня 1942 р. був створений Український штаб партизанського руху на чолі з Т. Строкачем. Найбільшими були загони О. Федорова, С. Ковпака, О. Сабурова, В. Бегми, С. Маликова, М. Наумова, що мали по 2–4 тис. бійців. Учні демонструють презентацію «Керівники радянського партизанського руху». До вересня 1942 р. вони переважно дислокувалися в північно-східних і північних районах Чернігівщини й Сумщини, у Брянських лісах. Партизанські загони склалися переважно з:

– партійно-комсомольського, господарського активу;

– співробітників міліції та органів безпеки;

– військовослужбовців, які опинилися в оточенні.

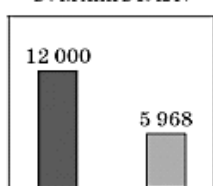
Історична довідка

Строкач Тимофій Амвросійович (1903–1963) – організатор партизанських формувань в Україні в роки німецько-радянської війни, генерал-лейтенант. До початку війни служив у прикордонних військах. Учасник оборонних боїв 1941 р. за Київ і Москву. У 1942–1945 рр. – начальник Українського штабу партизанського руху (УШПР). Під його керівництвом УШПР перетворив партизанські з'єднання та загони України на фактор стратегічного значення. Після війни – заступник народного комісара НКВС УРСР (1945–1946), міністр внутрішніх справ УРСР (1946–1956), начальник Головного управління прикордонних військ, заступник міністра МВС УРСР (1956–1957).

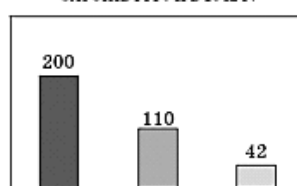
Учні демонструють випереджувальну презентацію «Керівники радянського партизанського руху».

Робота з діаграмами

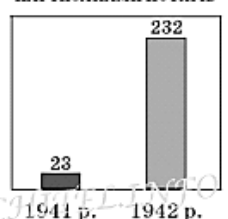
КІЛЬКІСТЬ ПАРТИЗАНІВ В УКРАЇНІ В 1942 Р.

КІЛЬКІСТЬ ПАРТИЗАНСЬКИХ ЗАГОНІВ І ГРУП В 1942 Р.

КІЛЬКІСТЬ ПІДРВАННИХ ПАРТИЗАНАМИ ПОТЯГІВ

Запитання: Про що свідчать дані діаграм?

Учитель. На цей час в Україні діяли п'ять великих партизанських з'єднань, близько 900 загонів і понад тисяча диверсійних і розвідувальних груп. Партизани відтягли на себе близько 120 тис. ворожих солдатів і офіцерів.

26 жовтня 1942 р. партизанські з'єднання Ковпака і Сабурова з Брянського партизанського краю, з сіл Стара Гута і Білоусівка паралельними шляхами вирушили в рейд на Правобережну Україну. На кінець листопада 1942 р., пройшовши за 30 днів з боями 750 км, партизани вийшли у північні райони

Житомирської області. Завдяки активній діяльності партизанів на півночі Житомирщини і суміжних районах Білорусі виник партизанський край, який включав 14 районів з населенням близько 200 тис. осіб.

II група. Радянська підпільно-партизанська боротьба на Волині. Підпільні групи на території Луцького району

Завдання

1. Назвіть конкретні дії підпільних груп і партизанських загонів проти нацистських загарбників у 1942–1943 рр. на Волині.

2. Які організаційно-оборонні заходи були здійснені радянським керівництвом у Луцькому районі в 1941–1943 рр.?

3. Назвіть підпільні групи та їх конкретні дії проти німецьких загарбників у Луцькому районі в роки Другої світової війни.

4. Яке значення мала боротьба партизан і підпільників на Волині у визволенні України?

Заслуховується випереджувальне індивідуальне творче завдання «Моя родина в роки Другої світової війни».

Відповіді на поставлені запитання доповнюються показом підготовленої випереджувальної презентації «Радянський партизанський рух. Моя родина в роки війни».

III група. Український національний Рух опору

Завдання

1. Якими методами намагалися діяти провідники українського національно-визвольного руху? Як ви їх оцінюєте? Чи можна було в тих умовах діяти краще?

2. Чому провідники українського національно-визвольного руху покладали такі значні надії на Німеччину? Чи були вони виправданими?

3. Чи можна вважати провідників українського національно-визвольного руху колаборантами?

Завдання до документів (додаток 2):

1. Згрупуйте наведені свідчення про діяльність ОУН–УПА, порівняйте і знайдіть спільне та відмінне у цих оцінках.

2. Як ви вважаєте, чому до ОУН–УПА вороже ставилися обидві ворогуючі сторони?

3. З якою метою ОУН проголосило Акт проголошення української держави. Як ви оцінюєте цей вчинок членів ОУН?

Відповіді на поставлені запитання доповнюються показом підготовленої випереджувальної презентації «Український національний Рух опору».

Учитель. Батальйони «Роланд» (350 солдатів та офіцерів), «Нахтігаль» (330 солдатів та офіцерів) були сформовані у квітні 1941 р. і, на думку керівників ОУН(б), мали скласти основу майбутньої української армії.

На початку війни у 26 районах і трьох обласних центрах п'яти областей Західної України спалахнули повстання проти радянської влади. Ще до появи німецьких військ повстанці захопили 11 районних центрів, забрали на військових складах Червоної армії 15 тис. рушниць, 7 тис. кулеметів, 6 тис. ручних гранат, військове спорядження, боєприпаси.

30 червня бойовики оволоділи львівською радіостанцією і за підтримки українського батальйону «Нахтігаль» («Соловей») передали звістку про створення уряду української держави на чолі з прем'єр-міністром Я. Стецьком.

Уряд Стецька вже 5 липня було розігнано. У Кракові був арештований С. Бандера, 9 липня у Львові ув'язнений Я. Стецько. Обоє депортували до Берліна і після допитів відправили до концтабору Заксенхаузен.

Паралельно діяли націоналісти з ОУН(м) на чолі з О. Кандибою (Ольжичем). Члени ОУН утворили міську управу в Києві й намагалися заповнити своїми людьми всі адміністративні установи, культурно-освітні, наукові та інші організації.

5 жовтня 1941 р. явочним порядком у Києві керівні діячі ОУН(м) створили Українську національну раду, головою якої став професор-економіст М. Величковський. Націоналісти розглядали цю раду як передпарламент майбутньої української держави. Але 17 листопада 1941 р. окупаційна влада заборонила її діяльність.

Члени похідних груп ОУН(б) використовували легальні й нелегальні можливості – утворювали міські управи, сільське самоуправління та інші різні установи, проникали в українську допоміжну поліцію, брали участь у створенні й діяльності української преси, культурно-освітніх закладів, усіма засобами поширювали серед населення самостійницькі настрої, ідеї відновлення української незалежної держави.

У вересні 1941 р. було заарештовано близько 300 членів ОУН обох фракцій, 15 керівних діячів розстріляно. Наприкінці 1941 – у 1942 рр. нацисти знову провели арешти і розстріляли оунівців обох фракцій у багатьох містах України – Києві, Житомирі, Чернігові, Кам'янці-Подільському, Харкові та ін. Зокрема, масові арешти провели гестапівці в лютому 1942 р. в Києві. У ході репресій у 1942 р. тільки в Києві німці розстріляли 621 оунівця.

У вересні 1941 р. перша підпільна конференція ОУН(б) поставила завданням розгортати пропаганду серед населення в інтересах підготовки його до активної боротьби з німецькими окупантами, зайнятися збиранням і складуванням зброї і масовим навчанням членів ОУН військової справи. Для виконання цих завдань Провід ОУН(б) створив Крайовий військовий штаб.

Але до жовтня 1941 р. провідники ОУН(б) не видавали військових указів, до лютого 1943 р. – не було й політичних заяв, де йшлося б про широкомасштабну збройну боротьбу з окупантами.

Перші націоналістичні збройні формування створив на Поліссі Т. Боровець (псевдо Тарас Бульба) ще 1941 р. під назвою «Поліська січ». Назву УПА Тарас Бульба вперше застосував для своїх загонів на початку 1942 р. Але Бульба не підлягав ОУН, а орієнтувався на уряд УНР в екзилі. У жовтні 1942 року назву «УПА» запозичила ОУН(б).

Восени 1942 р. керівництво ОУН(б) взяло курс на створення власної партизанської армії, яка боролась би як з німецькими окупантами, так і з радянськими

та польськими формуваннями. Становлення оунівського партизанського руху почалося у середині 1942 р.

Один із перших його загонів на Поліссі очолив С. Качинський. Загін цей був сформований головним чином з української поліції, члени якої масово перейшли до ОУН. Новостворене військове формування також одержало назву УПА (Українська повстанська армія). Офіційним днем її створення вважається 14 жовтня 1942 р. – день Покрови Пресвятої Богородиці. З часом до цієї партизанської армії приєдналися збройні формування Боровця й ОУН(м).

Учні демонструють презентацію «Керівники ОУН–УПА в роки Другої світової війни».

Польський Рух опору в Україні проти окупантів

Його метою було відновлення польської держави, повернення західноукраїнських земель до складу Польщі. Організаційне оформлення відбулося в 1941–1942 рр.: Армія крайова, Армія людова, батальйони хлопські. Чисельність – 10–20 тис. Командуючий Армії крайової – Бур-Комаровський. Основні райони дій – Волинь, Полісся. Специфіка бойових дій: переважно діяла як самооборона польського населення. Засвідчувала претензії Польщі на західноукраїнські землі.

Учитель. Хто з цих трьох складових Руху опору в Україні, на вашу думку, зробив найбільший внесок у перемогу? Для України?

Розповідь учителя з використанням таблиці, яка готується як роздатковий матеріал. Учням доцільно перенести її в зошити (додаток 3).

Подискутуймо з цього питання.

Учитель ділить учнів на три групи для дискусії:

перша – відстоює роль червоних партизан,

друга – відстоює роль польських підпільників,

третья – відстоює роль українських націоналістів.

Учитель розміщує на дошці «Правила ведення дискусії». В центр класу виходить по одному представнику від кожної групи. Розпочинається дискусія.

Учитель. Я щиро дякую учасникам дискусії.

Ось подібна до нашої ведеться дискусія серед українців уже протягом 70-ти років і краю не видно. Спробуймо зробити декілька кроків на шляху до примирення, адже нам це зробити набагато легше. Які б ви дібрали аргументи для примирення ветеранів радянської армії та воїнів УПА?

Учні висловлюють свої аргументи.

Учитель. Я дякую всім учасникам дискусії та примирення і запрошую вас перегорнути ще одну сторінку нашого уроку.

Рух опору в Україні у роки Другої світової війни поєднував у собі боротьбу як проти нацистської окупації, так і за відновлення української держави. Радянський і націоналістичний партизанський та підпільні рухи наближали час перемоги. Проте вони залишалися на полярних політичних позиціях, тому радянські війська і партизани та УПА перебували в стані відкритої війни, що ослаблювало Рух опору.

Ну ось, і вичерпались усі теми сьогоднішнього уроку. Нам залишилось тільки підвести підсумки. Я пропоную висловити свої думки нашим журналістам, котрі будуть випускати стінгазету «Наш урок». Що вас найбільше вразило з сьогоднішнього уроку? Що доцільно з почутого вмістити до газети?

VII. Підбиття підсумків уроку

1. Вправа «Незакінчені речення».

– У роки війни в Україні існували три течії Руху опору: ...

– Акт проголошення української держави оприлюднено ...

– УПА було створено ...

– УШПР очолив ...

– Найвідоміший командир радянських партизанських з'єднань ...

– ОУН перед радянсько-німецькою війною розкололася на дві фракції: ...

– «Поліську Січ» очолив ...

– На Волині діяло два партизанські з'єднання: ...

– У Луцьку діяло дві підпільні групи: ...

2. За алгоритмом методу «Рамка цілі» коротко охарактеризувати діяльність радянського партизанського або націоналістичного рухів у роки Другої світової війни.

Метод «Рамка цілі» передбачає чотири етапи:

1. Мета (Чому? Навіщо? Для чого?).

2. План (Як? Яким чином?).

3. Дія (Що? Де? Коли?).

4. Результати (Які наслідки? Які підсумки?).

Самооцінювання учнів (оцінки керівників груп узгоджуються з учителем).

VIII. Домашнє завдання

1. Опрацювати тему 4 підручника для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів (автори О. І. Пометун, Н. М. Гупан. – Х., 2012).

2. Підготувати реферати за темами: «Українські збройні формування у складі німецької армії», «Боротьба окупантів з рухом Опору».

3. Підготувати «Галерею історичних портретів» таких діячів: Р. Шухевич, О. Теліга, О. Сабуров, Т. Боровець (Тарас Бульба), О. Федоров.

Література

1. Історія України. Документи. Матеріали / упоряд. І. М. Скирда. – Х. : Ранок, 2009. – 124 с.
2. Мицик Ю. А. Історія України : навч. посібн. / Ю. А. Мицик, О. Г. Бажан, В. С. Власов. – К. : Видавн. дім «Києво-Могилян. акад.», 2008. – 591 с.
3. Пометун О. І. Новітня історія України. 11 клас : підручн. для загальноосвіт. навч. закл. / О. І. Пометун, Н. М. Гупан. – Х. : Сіцця, 2012. – 336 с.